

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ЗА ВПЛИВИ В КООПЕРАЦІЇ (1920 – 1939 рр.)

Український кооперативний рух в національно-політичному житті Західної України в 20 – 30-х рр. ХХ ст. виступав самостійним суспільним чинником. Згідно з рочдельськими принципами, яких і донині дотримуються кооператори цілого світу, українська кооперація в міжвоєнній Польщі була проголошена нейтральною, надкласовою і позапартійною¹. У збереженні цих засад ідеологи та організатори кооперативного руху вбачали головний гарант його розвитку як всенародного руху, покликаного згуртувати всі стани без різниці ідеологічних поглядів .

Проте кооперація як самостійна, справді народна, національно-орієнтована громадсько-господарська потуга українського громадянства краю впродовж міжвоєнних десятиліть постійно перебувала в центрі уваги різних політичних сил, які визнавали її кращою формою організації роботи в масах і через кооперативні організації намагалися посилити свій вплив на широкі верстви населення.

Позитивне ставлення до кооперативного руху відображено в програмних документах майже всіх українських політичних партій, що однозначно свідчить про розуміння їх керівництвом істинної ролі і місця кооперації в господарському механізмі держави, можливостей цієї найбільш масової організації для впливу на широкі верстви населення. Представники практично усіх політичних напрямків та угруповань були одностайні у поглядах на необхідність використання кооперації для розв'язання національних завдань, визнавали кооперацію як фундамент боротьби за досягнення національної політичної незалежності² .

З розвитком української партійно-політичної системи, а головне - наростанням у ній внутрішніх протиріч і полярних тенденцій, у міжвоєнні роки посилювалося намагання різних сил використати кооперацію у своїх вузькопартійних інтересах, а то й перетворити її на знаряддя посилення своїх впливів.

Архівні та пресові матеріали лише в загальних рисах дозволяють з'ясувати суть та етапи поглиблення партійно-політичного протистояння навколо кооперації. Воно приховувалося, щоб не дати приводу польській владі для закидів у політичній діяльності, проте дедалі виразніше виходило назовні.

У Західній Україні в міжвоєнні роки діяли численні партії й об'єднання націоналістичного, національно-демократичного, соціалістичного і комуністичного спрямувань .

Провідну роль в українському суспільстві відігравали легальні партії національно-демократичного табору, найвпливовішою серед яких було Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО), що утворилося в результаті злиття Української народно-трудової партії з рядом менших угруповань. УНДО виступало за конституційну демократію і незалежність України, підтримувало конструктивні реформи і намагалося нормалізувати українсько-польські відносини. Декларуючи “надпартійність” та “позакласовість”, УНДО претендувало на роль загальнонаціонального руху, який би з'єднав усі стани суспільства³ . Займаючи центристські позиції, УНДО мало найбільше представництво в польському сеймі і сенаті, наймасовішу популярну газету “Діло”.

Вліво від УНДО стояли два угруповання соціалістичного напрямку – Українська соціалістично-радикальна та Українська соціал-демократична партії. Перша з них за ідеологією була близькою до народницького соціалізму, виступала від імені селянства, закликала до зрівняльного розподілу земель та обмеження великої приватної власності, висувала на перший план питання національної незалежності. УСДП намагалася поєднати

національну ідею і марксизм, гармонізувати національне й соціальне. Обидві партії також мали представництво у сеймі і користувалися певним авторитетом.

На радикальному крилі діяли нелегальні КПЗУ (до 1923 р. – КПСГ) та УВО-ОУН, які проповідували методи збройної боротьби проти польської влади за утворення української незалежної держави (УВО-ОУН) і за возз'єднання з Радянською Україною (КПЗУ). До розпуску в 1938 р. КПЗУ вела активну боротьбу за впливи, посилюючи протиріччя в українському таборі. Створене під впливом КПЗУ в жовтні 1926 р. масове легальне Українське селянсько-робітничє об'єднання ("Сельроб") наступного року зросло до 10 тис. членів, а у вересні 1932 р. було заборонене.

Щодо ОУН, то вона, попри допущені помилки і не завжди виправдані форми і методи відстоювання національної ідеї, перетворилася під кінець 30-х рр. разом з УНДО в один із найвпливовіших чинників політичного життя.

Справа від центру знаходилася декілька українських партій, які перебували на позиції лояльності до польської влади, мали ксервативні програми у християнсько-демократичному варіанті. Найвпливовішими серед них були Український католицький союз, заснований з ініціативи митрополита А.Шептицького, та Українська народна обнова на чолі з єпископом Г.Хомишиним.

Початок 20-х рр., надзвичайно важкий для українства час політичної невизначеності краю, став періодом консолідації національно-державницьких сил з метою протистояння польському натискові. В червні 1921 р. за участю всіх колишніх парламентських і сеймових послів, представників УНТП, УРП, УХСП, економічних установ і студентства, відбувся міжпартійний з'їзд, на якому акцентувалася увага щодо необхідності зміцнення блоку українських політичних партій у боротьбі проти польського режиму. У прийнятих економічних резолюціях зазначалося, що українські партії домагаються об'єднання всіх "українських економічних сил і засобів для "подвиження народного господарства з теперішньої руїни". Було поставлено завдання "підпомагати всіма способами повстання українських фінансових, торговельних і промислових індивідуальних підприємств і спілок" та "якнайскорше закладати українські осередки сільських кооператив, які мають стати центрами народного життя краю"⁴.

Після березневого 1923 р. рішення Ради послів про анексію Галичини Польщею партійно-політична система пережила складну ідеологічну та організаційну модернізацію, після якої боротьба навколо кооперації посилася.

У протистоянні за впливи кожна західноукраїнська партія виробляла свою тактику, причому певні корективи у тактичні засади вносились відповідно до конкретних політичних, економічних та соціальних умов, що склались в краї. Безперечно, кращі можливості для ефективної пропагандистської роботи на селі мали легальні політичні партії.

У відозві УНДО до українських громадян з нагоди створення організації від 12 липня 1925 р. націонал-демократи заявляли, що їх об'єднання буде сприяти поширенню кооперативного руху і "велику вагу кластиме ... на створення міцних основ під українську кооперативну організацію як головного засобу економічного подвиження українського населення"⁵. В програмі партії, прийнятій на її II з'їзді, що відбувся 19 – 20 листопада 1926 р., чітко була сформульована думка про те, що УНДО "свої змагання здійснюватиме всіма доцільними засобами боротьби, не допускаючи признання правоти чужого панування на цих землях"⁶.

У листопаді 1926 р. ЦК УНДО видав директиву, якою зобов'язав повітові та сільські парторганізації вести роз'яснювальну та агітаційну роботу серед українського селянства шляхом проведення масових зборів, організації лекцій для населення, поширення партійної преси, наголошуючи при цьому, що "УНДО є партією, що гуртує у своїх рядах всі верстви українського народу на селі і в місті. Одначе УНДО не забуває, що 86 % усього нашого народу - це селяни-хлібороби, і що таким чином партія все і всюди боронить у першій мірі інтереси селян..."⁷.

У листопаді-грудні 1926 р. місцеві партійні осередки УНДО провели збори в Бібрському, Бродівському, Львівському, Мостиському, Рава-Руському, Стрийському, Яворівському, Калуському, Коломийському, Рогатинському, Бережанському, Бучацькому, Підгаєцькому повітах, на яких представники об'єднання у своїх виступах роз'яснювали

програмні засади партії, при цьому наголошували, що УНДО – єдина українська організація, яка захищає інтереси лише українських селян. Порівнюючи УНДО з іншими політичними партіями, оратори механічно зараховували до українських соціалістичних партій як радикалів, так і КПЗУ та Сельроб, характеризуючи їх як такі, що “розбивають наш нарід на дрібні кусні, на кляси, щоб роздором і роз’єднанням національних сил зробити наш нарід погноєм для інтернаціональних жидівсько-польсько-московських інтересів”⁸. Тобто, цілком очевидним було прагнення УНДО залучити на свій бік якомога більше українських селян і в такий спосіб розширити свою соціальну базу.

Посилити свій вплив на українське селянство намагалася і Українська радикальна партія. На квітневому 1923 р. з’їзді УПР проголосила політику “опори на власні сили” і головним завданням визначила соціальне визволення працюючих мас, наголошуючи при цьому на необхідності піднесення господарства українського населення шляхом поширення кооперації в усіх ділянках господарського життя⁹.

Свої програмні засади УРП, як і УНДО, пропагувала на вічах та зборах. Так, протягом лютого – грудня 1925 р. селянські віча скликались у кожному повіті Тернопільського, Львівського і Станіславського воєводств. У резолюціях віч, поряд з іншими, висувалися вимоги надання державного кредиту для українських кооперативних організацій¹⁰. Саме за допомогою віч та зборів на селі УРП могла пропагувати свої програмні засади та бути близькою до щоденних проблем українського селянства краю.

У 1925 р. УРП розпочала ще одну практичну акцію, що увійшла в історію як “акція допомоги голодному селу”. Суть її полягала в тому, що у кожному повіті створювались Повітові комітети допомоги як своєрідні органи негайного реагування на стихійні лиха чи неврожаї. Названі комітети особливо активно зарекомендували себе у Львівському, Тернопільському та Станіславському воєводствах, часто співпрацюючи там з українськими кооперативними організаціями, збираючи добровільні пожертви та надаючи матеріальну допомогу потерпілим малозабезпеченим українським селянам¹¹.

Особливого значення в боротьбі за вплив на селянство легальні політичні партії надавали виданню і поширенню партійної преси. У міжвоєнні роки в Західній Україні УНДО видавало офіційний тижневик “Свобода”, представницький щоденник “Діло”, газету “Новий час”, на сторінках яких значна увага приділялась питанням кооперації та посиленню впливу партії на діяльність українських кооперативних організацій.

Так, у “Ділі” в 1925 р. було опубліковано серію статей редактора Ф.Федорціва під назвою “Про дії, які потрібні на селі”, в яких він закликав усіх соціал-демократів звернути увагу на проблеми села, “оскільки українське селянство виходить зі стану апатії і байдужості, позбувається сподівань на манну з неба... В таких умовах виникає небезпека, що село може... улягти небажаним впливам”¹². Автор запропонував створити спеціальну партійну установу, яка б діяла на рівні повітів і стежила за політичним та господарським станом села, в т. ч. за розвитком кооперації¹³.

Пропагувала через пресу свої програмні засади і УРП, засуджуючи при цьому програмні постулати інших українських партій – УНДО, Сельсоюзу, КПЗУ, консерваторів. На сторінках свого партійного органу “Громадського голосу” радикали закликали українських селян вступати лише “до єдиної національної партії працюючих – УРП”¹⁴.

Широко організована партійна пропаганда і агітація за допомогою газет, виступів керівників, скликання масових віч та зборів досягла на селі певних успіхів. Незважаючи на вкрай несприятливі умови польського окупаційного режиму, УПР міцніла і навіть зуміла поширити свій вплив за межі Східної Галичини. У лютому 1926 р. до радикалів приєдналася Українська партія соціалістів-революціонерів, що діяла на Волині. Новостворена партія отримала назву Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП). Свої програмні вимоги УСРП будувала на об’єктивній дії економічних законів, сподіваючись за допомогою кооперації вирішити соціальне питання: “Соціалісти-радикали вірять тільки в спільнство (кооперацію) і солідарність”¹⁵. Отже, соціалісти-радикали особливі надії покладали на кооперацію, за допомогою якої намірювалися розв’язати аграрні проблеми: “Земля, праця і кооперація – це є наша програма в селянській справі!”¹⁶.

УСРП активно використовувала й інші пропагандистські засоби на селі, зокрема видання і поширення серед селян листівок та звернень. Так, у жовтні перед виборами,

що мали відбутися в листопаді 1930 р., УСРП опублікувала звернення до селян, підкреслюючи, що партія “стоїть на становищі справжньої демократії і повноти політичних прав, які належать українському народові на його землі”¹⁷.

З 1928 р. основною формою політичної активності легальних українських партій стала парламентська діяльність. У виборах до польського сейму і сенату в 1928 р. з українських партій найбільше голосів – майже 600 тис. – здобуло УНДО, що мало такий вигляд за кількістю мандатів: посольських – 23 (із 46 всіх українських) та сенаторських 9 (із 11 українських)¹⁸. Тобто, за підсумками виборів 1928 р. УНДО набула рис парламентської партії і від цього часу головною ареною своєї боротьби вона вважала сейм.

Виборчий блок УСРП та Української соціалістичної групи “Вперед” обрав дев’ятох послів до сейму й одного до сенату, за нього проголосувало майже 270 тис. виборців¹⁹.

Після успіху на виборах 1928 р., УНДО створило у польському сеймі самостійну фракцію (Українська Парламентарна Репрезентація), УСРП – свою (Клуб Української Соціалістично-радикальної Репрезентації).

Західноукраїнські політики розглядали польський сейм як трибуну, з якої український народ через своє законне, демократично обране представництво міг заявити про свої права й “аспірації” перед цілим світом. Щодо кооперації, то при цьому слід виділити такі виступи. 1 листопада 1932 р. українські послы внесли інтерпеляцію до сейму, в якій висувалися вимоги створити нормальні умови праці для українських кооперативних організацій, не допускати зловживань місцевих властей щодо українських кооперативів²⁰. 1 лютого 1933 р. українські парламентарі звернулися до міністра внутрішніх справ Б.Перацького з протестом проти масового закриття українських кооперативів на Волині²¹.

Особливої уваги заслуговує протест українських політичних партій з приводу нового кооперативного закону від 9 травня 1934 р. Представники УНДО, УСРП, УСДП, УНО на спільному засіданні ухвалили висунути протест проти вимог нового закону як таких, що “обмежують свободу українського кооперативного руху і не дають можливості українському населенню розвинути власними силами своє господарське життя” і закликали українське громадянство далі організовано відстоювати свої національні права, а зокрема повну свободу господарсько-кооперативної організації²².

На жаль, надії домогтися в сеймі конкретних рішень щодо полегшення становища українського населення виявилися примарними через опір польських шовіністів і “санацийного” табору, але виступи українських послів були настільки вагомими, що міністерство юстиції розцінювало діяльність Української Парламентської Репрезентації як таку, що становить серйозну небезпеку і вимагає здійснення найефективніших кроків для протидії їй. У таємному меморандумі міністерства юстиції покуророві при апеляційному суді у Львові від 5 листопада 1928 р. вказувалося на зростання в краї “національних антагонізмів” і “антидержавних тенденцій” і стверджувалося, що відповідальними за поширення в масах українців ворожих щодо польської держави поглядів і сепаратистських настроїв є керівники українських політичних партій, насамперед члени Українського клубу в сеймі²³.

Як бачимо, українські політичні партії національно-державницького табору спільними зусиллями захищали інтереси українських кооперативних організацій. Але порозуміння між ними не вдавалося досягти, якщо мова йшла про вузькопартійні справи.

Націонал-демократи прагнули зберегти домінуючі позиції в кооперації. Члени або прихильники УНДО становили більшість у керівному складі крайових українських кооперативних установ: у РСУК – організаційному і ревізійному центрі української кооперації, “Центробанку” – організаційному осередку кредитної кооперації, “Центросоюзі” – центральному об’єднанні міської споживчої кооперації. Для прикладу, О.Луцький – член ЦК УНДО, одночасно був директором РСУК, членом Наглядацької ради “Центробанку”, у 1928 – 1939 рр. очолював Центросоюз; Ю.Павликовський – член президії УНДО, у 1922 – 1929 рр. президент “Сільського господаря”, директор “Народної торгівлі”, “Маслосоюзу”, у 1922 – 1944 рр. – президент РСУК. Як свідчать архівні джерела, в Станіславському воєводстві в 20-х рр. УНДО поширювало свій вплив на Стрийський, Долинський, частково Богородчанський, Калуський, Надвірнянський, Рогатинський, Сколівський,

Станіславський, Жидачівський повіти²⁴. Грудневий 1928 р. з'їзд УНДО констатував: кооперація "маємо в своїх руках"²⁵.

Перехід до відкритого протиборства за впливи в кооперації відбувся в кінці 20-х рр., коли радикали зайняли позиції в РСУК (третина членів Ради РСУК представляла УСРП) та в ряді найбільших повітових союзів кооперативів: Тернопільському, Городенківському, Коломийському, Заболотівському, Самбірському, Станіславському та ін²⁶.

Щоб послабити позиції УСРП, УНДО інколи навіть нехтувало інтересами українських кооперативів. Так, директор Центросоюзу Ю.Шепарович, член УНДО, свідомо обмежував або й відмовляв у кредитах повітовим союзам кооперативів, що перебували під впливом УСРП, що безумовно негативно відбивалося на їх діяльності²⁷.

Наростаючий тиск з боку радикалів примусив націонал-демократів відійти від декларованої "позапартійності" і "нейтральності" кооперативних організацій. З метою перевірки фактичного стану на місцях, УНДО видало обіжник до всіх окружних осередків партії з вимогою в'яснити ситуацію щодо впливу інших політичних партій. У відповідній записці Борщівського окружного комітету УНДО, наприклад, повідомлялося, що в повіті Борщів діють "39 читалень, 45 кооперативів". "Радикальної партії в повіті нема. Комуністи є, але слабії". А голова осередку УНДО з Сяноцького повіту, проаналізувавши стан справ в повіті, робив висновок, що "УНДО треба організувати тільки по тих селах, де нема впливу тамтих партій, бо інакше не видержимо конкуренції з ними"²⁸.

Політична колотнеча навколо кооперації загострилася у зв'язку з наступом прокомуністичних сил, що посилювався з другої половини 20-х рр. Керівники Комуністичної партії Західної України вважали кооперацію капіталістичною організацією, що "підпорядкована загальним законам капіталістичного розвитку" і тому мусить пройти той самий, що й капіталізм, процес кризи й загнивання²⁹. В цілому лояльне ставлення КПЗУ до кооперації зумовлювалося тим, що комуністи активно використовували кооперативні установи як трибуну в боротьбі за маси. Тому не випадково II з'їзд КПЗУ, що відбувся 11 – 25 жовтня 1925 р., постановив: "...твердо проводити в життя принцип, щоб не було жодного комуніста, який би не був членом кооперативу" і поставив завдання перед комуністами "в лоні кооператив поглиблювати і оформлювати ліву опозицію"³⁰. Червневий 1931 р. пленум КПЗУ ще раз підтвердив цю позицію партії, визначивши її завданням "подбати про завоювання над селянськими масами Західної України"³¹.

З середини 20-х рр. КПЗУ приступила до створення прокомуністичних легальних організацій, орієнтувала свій актив на проникнення і завоювання впливу в профспілкових, культурно-освітніх, кооперативних та інших масових організаціях. У 1926 р. виникла легальна політична партія комуністичного спрямування "Сельроб", яка виступала прикриттям для комуністів під час проведення зборів, мітингів, демонстрацій і страйків. У 1927 р. сельробівські осередки діяли у 25 повітах краю і нараховували до 10 тисяч членів³². Сельроб став провідною українською партією на Волині, а в Галичині поступався тільки УНДО і успішно конкурував з УСРП³³.

Яскравим свідченням відкритої боротьби комуністів і сельробівців за впливи в кооперації стала декларація робітничо-селянських делегатів, подана на загальні збори РСУК 1 березня 1929 р., в якій комуністичні політичні сили заявили, що "з огляду на те, що сучасний провід західноукраїнських центральних кооперативних установ знаходиться в руках тих елементів, що перебувають під ідеологічним і політичним впливом УНДО, УВО, радикалів та що західноукраїнська кооперація... ні своїм ідейним змістом, ні своєю кооперативною політикою не відповідає інтересам, прагненням і визвольним змаганням українських традиційних мас, тому будемо змагати до того, щоби низові та повітові кооперативи стали до боротьби за повне соціальне і національне визволення західноукраїнських працюючих мас, за робітничо-селянський уряд, за соціалізм", ось тому об'єднана сельробівська делегація на з'їзді РСУК буде боротися "за втягнення широких селянсько-робітничих мас до кооперативної організації"³⁴.

Про зростаючий вплив комуністичних сил в кооперації свідчать архівні джерела. Так, в доносі до воеводи 19 вересня 1932 р. ковельський староста повідомляв, що під впливом партії Сельроб перебувають 98 % кооперативів в повіті, в Горохівському повіті

Сельроб контролював 43 з 54 існуючих кооперативів, а у Володимирському – 19 з 36 діючих кооперативних організацій³⁵.

Політичні партії і громадські об'єднання націоналістичного спрямування (про що видно із текстів їх програмних документів) теж чимало уваги надавали розвитку кооперативного руху. Проте на відміну від УНДО і УСРП, вони основну увагу звертали на необхідність радикальних кроків в досягненні української державності, а проблеми кооперації розглядали як одну з найважливіших засад її творення в майбутньому.

Показовими в цьому є документи Організації Українських Націоналістів. ОУН воліла бачити себе лідером державотворення і одним із завдань державної влади вважала “підтримувати розвиток сільськогосподарської кооперації”, сприяти “співпраці держави, кооперації та приватного капіталу”³⁶.

Незважаючи на відмінність ідеологічної платформи, ОУН також прагнула знайти прихильників серед селян-кооператорів. Про це свідчить інструкція центрального проводу, де вимагалось охоплення членами ОУН “всіх українських інституцій в галузі економічної, кооперативної, спортивної і освітньої, бо під їх вивіскою можна надалі продовжувати роботу підригну”³⁷.

Станіславський воєвода у доносі до міністра внутрішніх справ повідомляв, що ОУН “здобула вплив і створила собі добру базу для подальших акцій. Її члени в ролі ревізорів, інструкторів проводять пропаганду націоналістичних ідей у формі виголошення рефератів і лекцій з історії України, поширюють нелегальну літературу ОУН”³⁸.

Вимога від своїх членів приймати активну участь у роботі читалень “Просвіти”, гуртків “Рідної школи”, різноманітних (в т. ч. й кооперативних. – Л.Д.) економічних товариств була важливою складовою частиною програмних засад Української християнської організації (УХО)³⁹.

За політичними баталіями навколо кооперації пильно стежила польська влада. Так, комендант поліції Луцького постерунку в доносі до воєводи повідомляв, що “з огляду на те, що останнім часом пошавилася діяльність легальних українських політичних організацій на терені повіту, спостерігається пошавлення і культурно-освітніх і господарсько-промислових”. Він висловлював занепокоєння, що “кооперативи, які опановані політичними організаціями, ... під прикриттям легальної діяльності проводять шкідливу роботу проти Польської держави”⁴⁰. А волинський воєвода в донесенні до Міністерства внутрішніх справ відверто стверджував, що “кооперативи, опановані політичними партіями, з установ економічних перетворилися на осередки політичного руху...”⁴¹.

Партійно-політичне протистояння навколо кооперації використовувалося владою як привід для утисків і заборон. Так, повітовий староста повідомляв воєводу про те, що кооператив у Турці, заснований членами УНДО Іваном Федевичем і Мироном Кондратом, які “зкладають споживчі кооперативи в цілому повіті”, є “тільки прикриття, а головна мета – політичне організування повіту до цих пір незорганізованого”⁴². Як наслідок, кооператив було закрито.

Таким чином, характер партійно-політичної боротьби навколо кооперації зумовлювався загальними процесами суспільно-політичного розвитку Західної України в міжвоєнні роки. Аполітичність, позапартійність, нейтральність кооперації, проголошена її теоретиками й ідеологами, була скоріше декларативною. З одного боку, це об'єктивно підносило вагу та значення кооперативного руху в національно-визвольній боротьбі українського громадянства, втягуючи селян-кооператорів у вир національного суспільного життя, а з другого - міжпартійні чвари перешкоджали об'єднанню зусиль українського громадянства у боротьбі за незалежність, забирали багато сил на поборювання політичних опонентів, давали привід польській владі для утисків і заборон.

¹ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 231, оп.1б, спр.1914, арк.36.

² Див.: Дрогомирецька Л. Кооперативний рух в документах і матеріалах українських політичних партій Західної України (1920-1939 рр.) // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє.- Тернопіль, 1997.- С.57-60.

³ III Народний з'їзд Українського Національно-Демократичного Об'єднання в днях 24 і 25 грудня 1928 р.- Львів, 1929.- С.4-5, 20-51.

⁴ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф.11, оп.29, спр.3051, арк.6.

⁵ Українське Національно-демократичне Об'єднання до українського громадянства. Відозва УНДО з приводу його заснування // Діло.-1925.-15 липня.

⁶ Центральний державний історичний архів України у м.Львові (далі – ЦДІАУ у м.Львові), ф.344, оп.1, спр.29, арк.2, 5.

⁷ ДАЛО, ф.1, оп.58,спр.307, арк.18-26.

⁸ Дало, ф.1, оп.58, спр.307, арк.24-26; ДАГО, ф.231, оп.1с., спр.758, арк.2-6, спр.753, арк.21-27і, ДАІФО, ф.2, оп.1 сч., спр.329, арк.57, 59-61.

⁹ Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). – Львів, (б.р.)- С.24.

¹⁰ ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.289, арк.46.

¹¹ ДАГО, ф.231, оп.1с, спр.574, арк.40.

¹² Діло. – 1925. – 25 серп.; 12 верес.

¹³ Там само.

¹⁴ Громадський голос.- 1925.- 20 лист.

¹⁵ Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії.-С.26.

¹⁶ Там само.- С.27.

¹⁷ ДАЛО, ф.11, арк. 29, спр.5092, арк.6.

¹⁸ // Свобода.- 1928.- 18 берез.

¹⁹ Макух І. На народній службі. – Дітройт, 1958.- С.370-371.

²⁰ ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.73, арк.86.

²¹ Інтервенція Українського Клубу у міністра внутрішніх справ // Господарсько-кооперативний часопис.- 1933.- Ч.7.- С.8.

²² Голос українського політичного провуду // Кооперативна республіка.- 1934.- Ч.11.- С.339.

²³ ЦДІАУ у м. Львові , ф. 205, оп.1, спр. 840, арк.11.

²⁴ ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.477, арк.1.

²⁵ ЦДІАУ у м. Львові, ф.344, оп.1, спр.34, арк.17.

²⁶ Макух І. На народній службі. – С.357-358.

²⁷ Там само. – С.358.

²⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.6, оп.1, спр.168, арк.290-291.

²⁹ Сельроб.- 1930.- 16 лют.

³⁰ Наша правда.- 1926.- Ч.11.- С.79-80.

³¹ Левенецький М. Польща (економічний та політичний нарис).-Харків, 1932.-С.68.

³² ЦДІАУ у Львові, ф.351, оп.1, спр.10, арк.1.

³³ Кондрагюк В., Зайцев О. Україна в 20-30-х рр. ХХ ст.- Львів, 1993.- С.52.

³⁴ Державний архів Волинської області (ДАВО), ф.46, оп.9, спр.1330, арк.1.

³⁵ Там само, ф.46, оп.9, спр.2030, арк.26, 56.

³⁶ Постанови першого великого збору ОУН. 28.1 – 2.ІІ.1928 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та ін. документів з боротьби 1929-1955 рр. Збірка документів.- Мюнхен, 1955.- С.3-6.

³⁷ ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.973, арк.28.

³⁸ Там само.

³⁹ Найближчі завдання організаторів // Наші вісти.- 1925.- Ч.2.

⁴⁰ ДАВО, ф.45, оп.1, спр.2117, арк.3.

⁴¹ Там само, ф.46, оп.9, спр.2030, арк.56.

⁴² ДАІФО, ф.2, оп.1, спр.360, арк.180.